

RESMİ/GAYRİ RESMİ TARİH ALDATMACASI; BİR DÖNEMİN ARKA YÜZÜ KEMALİZM NEDİR? NE DEĞİLDİR

Cenk YALTIRAK*

Biz daima gerçeği arayan ve onu buldukça, bulduğumuza inandıkça, ifade etmeye cesaret eden adamlar olmalıyız.¹

M.Kemal Atatürk

Cumhuriyetimizin tarihini yazanlar, acaba her zaman gerçekleri mi ifade etmektedir? Yoksa, gayrı resmi tarihçilerin değirmenine su taşıyan, resmi! tarihçiler, özel sempati duydukları kişileri veya sırf **Mustafa Kemal Atatürk** kurdu diye CHP'yi savunurken “gerçekleri söylemekten” mi korkmaktadırlar? “Cumhuriyet’e sahip çıkalım” derken, Cumhuriyet’i ve Kemalizm’i gömmeye çalışanlara karşı koymanın bilimsel araçları etkisiz hale mi getiriliyor? Acaba birileri devrimci bir cumhuriyetin kuruluş felsefesini gerçekten artık bir şekilden ibaret görüp, batı merkezli ideolojilerle siyaset yaparken, M. Kemal Atatürk’ün bir ideolog, bir bütünü parça parça çözen bir toplum mühendisi olduğunun ortaya çıkmasından mı rahatsız oluyor? Kişilerin **M. K. Atatürk**’ü bir düşünce değil bir kült olarak görmesinin yanında etrafında yer alan adamların hatalarının sergilenmesinden mi rahatsız oluyorlar? Bazı noktalar bilerek mi görmemezlikten geliniyor? Neden Kemalist aydınların çoğu öğrenecek bir şey kalmamış gibi araştırmadan ve olayları irdelemekten uzak? Bunu cevabı aslında belki de çok basit bir nedenden kaynaklanıyor. İmam-cemaat geleneğinden eğitilmiş kişiler sorgulama, yanlışlardan kurtulma geleneğinin kendi otoritelerini sarstığını anladıklarından yeni soruların, yeni şeyler öğrenmek olduğunu ve ürettikleri bilginin eskimişliğinin farkındalar. Oysa Kemalist olmak, birey ve cemiyet düzenini kavrayan açık toplum yapısını anlamaktan geçer. Yanlışlardan sürekli kurtularak daha iyiyi arama mücadelesidir. Bu makalede, tarih okumayı tercih eden dogmatik kafa yapısını sorgulamak için, tarih değil, tarihi okuduğumuzda nelerle karşılaşabileceğimizin bir örneği olarak “**Kemalizm**”in varoluş macerası ve karşısına çıkan engeller sorgulanacaktır.

Cumhuriyeti bir kül olarak yargılama gayretiyle yazılan kitaplarda **M. K. Atatürk**’ten başlayarak oluşturulan garip bir geometriye, Atatürk aramızdan ayrıldıktan sonraki zamanı da kapsatarak Kemalizm adı verilmektedir². Eleştiri görünüşlü bu yazınlar, aslında **M. K. Atatürk**’ün yürüttüğü politikayı küçültüp gizlerken, toptancı bir anlayışla Kemalizm’in zerre kadar sorumlu olmadığı uygulamaları Kemalizm diye yutturmaya çalışmaktadır. Bunu yaparken Kemalizm/Atatürkçülük şeklinde yazılan bütün makalelerin yazarları biraz bilimsel ahlak sahibi olsa Atatürkçülük’ün Atatürk’ün ölümünden sonra 50’li yıllarda kimler tarafından neden ortaya konduğunu da yazarlar¹. Fakat bunu yazarlarsa birden

* *Jeoloji Mühendisi, Deniz Jeolojisi Uzm. Araştırma Gör.*

¹ Bu konuda ilk eser veren 1940’larda faşizmden aldığı etki artan bir kişi Saffet Engin’dir. Eserlerinin başlıkları bile bize Atatürkçülük kelimesini hangi kafanın icat ettiğini gösterir. Kemalizm kelimesinin neden nasıl ortadan kaldırıldığını tartışırken Atatürkçülük adı altında nelerin savunulduğunu ve bu fikirlerin sonunda başlayan karmaşanın bugüne kadar nasıl geldiğinin yanıtını arayanlara çok önemli ipuçları verir. Özellikle bugün anti-faşist olduğunu iddia edenlerin, mücadeleci Atatürkçülük adı altında solcu olduğunu ifade edenlerin, kendilerine bu ismi verenin kimliğini bilmeleri çok faydalıdır. Aşağıda örnek vereceğimiz yazarın bazı eserleri gelecekte yanıtını vereceğimiz Atatürkçülük=Kemalizm tartışmasının başlangıcını oluşturur. Sadece milli kütüphanede Atatürkçülük başlığındaki 214 eserden 46’sı bu yazara aittir. Bu eserleri, Atatürk döneminde yazdığı “**Kemalizm İnkılabının**

Atatürkçülük=Kemalizm zannedenlerin ya da Kemalizm'i reddeden bazı Atatürkçülerin uyanma ihtimali yükselecektir. Asıl ilginç olan çalışma ve araştırma cephesini anti-Kemalistlere emanet eden, Kemalizm'i kabul eden ama kullanılmasını gereksiz gören Atatürkçülerin de bu birleştirmeye ve tarihin saptırılmasına alet olmalıdır. Bu kişilerin garip bir savunusu vardır. **M. K. Atatürk**'ün hayatında bile Kemalizm diye bir şeye karşı çıktığı düşüncesidir. Acaba bu tür düşünenlerin ellerinden gelen saptırmayı yapmaları için temel malzeme kimler tarafından sağlanmaktadır. Herhalde bu kişiler, "*tarihi yazanın yapana sadık kalması*" sözlerinin anlamını düşünmeden bir tarafgirlik içindeler. Bu nedenle 'kim Kemalisttir, değildir veya Kemalizm var mıdır, yok mudur?' sorularının cevabı tarihin sayfalarında apaçık dururken, nedense bu sayfaları okuyan ve yazanlar "*yapan*"ı gözardı etmektedirler.

1930; İnkılabın İdeolojisi

Kemalist terimi bildiğimiz gibi ilk defa 1918'de yabancı gazetelerde ve resmi belgelerde Anadolu'da emperyalere karşı direniş yapan savaşçılara verilen bir tanımlamaydı³⁴. Bu tanımlı kullananların dışında 1930 yılına kadar da Kemalizm terimine Türkiye'nin yeni rejimini tanımlamaya çalışan yabancı gazetecilerin "Kemalist Türkiye", Kemalist rejim" şeklinde ki atıflarında da rastlanır. Türkiye Cumhuriyeti'nde Kemalizm tartışmaları 1930 yılında başlar. Serbest Fırka denemesi başladığı dönemde ilk defa İnkılap gazetesinde, gericiilerin SCF'na yığılmasının rejim tartışmalarına yol açması başlangıçtır. 1 Eylül'de "*İnkılap*"⁵, 18 Eylül'de "*Hürriyet isteriz*"⁶, 24 Eylül'de "*Türk Gençliği ve İnkılap*"⁷, "*Hürriyet İnkılapçının malıdır*"⁸ 25 Eylül'de "*Memleketin İstedigi*"⁹ 28 Eylül'de "*Fırka İdeolojisi*"¹⁰ başlıkları altında yazılan bir seri makale "İnkılap"ın korunması için CHF'nın göstermediği reaksiyonu gösterir. Bu tartışmalar sürerken, belediye seçimlerinde SCF adayları arasında yer alan gerici unsurların yarattığı tepkiyi fark eden **Ali Fethi (Okyar)**, **M. K. Atatürk** ile anlaşarak kurduğu partiyi 17 Kasım 1930'da kapatır. **M. Zekeriya (Sertel)**, SCF'de yer bulan odakları 1. Şariatçılar, 2. Emperyalistler, 3. Ekalliyetler, 4. İstismarcı İthalat komisyoncuları, olarak aynı zamanda Türk devriminin en baş düşmanları olarak tanımlar¹¹. Özgürlük kavramının özgürlüğü yok etmeye azmetmiş akımların silahı olması, TCF deneyinde olduğu gibi SCF deneyinde de tekrarlanmış olacaktır. Demokrasi deneyi ikinci kez yanlışlanan devrim kadroları, bunda en önemli eksikliği CHF'nın ideolojisi olmamasına bağlamaya başlamıştır. 17 Kasım sonrasında 3 aylık bir yurt gezisine çıkan **M. K. Atatürk** halkın nabzını tutmuş ve CHF'nın eksiklerini sorgulamıştır¹². Bu dönemde **Ali Naci (Karacan)** bir makalesinde "*Rusya'da Nasıl Komünizm İtalya'da nasıl Faşizm varsa bizde de Kemalizm olmalıdır*"¹³ makalesiyle bu tartışmayı başlatır.

Aralık ayında devrim kadrolarını sarsan ikinci bir olay da 24 Aralık 1930'da Menemen'de **Kubilay**'ın şehit edilmesidir. Herşeyin yolunda gittiğini zanneden devrim kadroları gericiiliğin ve cehaletin uykudan uyanma eğiliminde olmasını artık gözardı edemez. CHF'nın içinde ve dışında Cumhuriyet rejiminin en büyük eksikliğinin ideoloji olduğu konusunda başlayan tartışmalar, iki elden yürütülecektir. M Kemal Atatürk'ün yurt gezisine katılan R. Peker devrim ve parti ile ilgili yaklaşımlarıyla öne çıkar ve 9 Mart

Prensipieri" isimli kitabından 15 yıl sonra vermeye başlamıştır. Kemalizm'i terk eden Arın Engin'in çok basit, sadece din-antikomünizm- kana dayalı bir Türkçülük üzerine kurulu kitaplarıyla başlattığı çabalar Kemalizm'den kopuşun yazınsal dönüm noktasıdır. Çünkü bu kitaplara karşın gösterilen tepkiler gerçek Atatürkçülük o değil budur olmuş ve anlam kayması başlamıştır. Bugün Atatürkçülük bir ideoloji değildir diyenler A.Engin ile paralel bir düşünceyi savunurlar. Çünkü Arın Engin kitaplarında dilde-dinde-kanda özleştirme savunmasındadır. Bu nedenle Kemalizm yabancı dildir diyerek terk etmiştir.

Arın, E., 1953. Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları [Atatürkçülük Devriminin İlkeleri-Tutam 3 (2. Baskı), 376 s. Atatürkcent (İstanbul).

Arın E.,1955, Atatürkçülük'te Dil ve Din, İstanbul : Atatürkcent, 68 s

1931’de Parti genel sekreterliğine atanır. 1931 Ocak’ında Türk Ocağı’nda **Ş. Süreyya (Aydemir)** tarafından “**İnkılap ve Kadro**” başlığıyla verilen konferansla başlayan parti dışı sorgulama ses getirmiş, İnkılap gazetesinde yazan bir kısım yazarlarla birlikte Ocak 1932’de Kadro Dergisi’nde zemin bulmuştur. Parti içindeki ideoloji tartışmalarının yükselmesi de bu dönemde başlar. İlk iş olarak, bu dönemde 10 Nisan 1931’de Türk Ocakları kapatılarak CHF’ye katılacak ve Halkevleri açılmaya başlayacaktır. Halkevleri’nde partinin görüşlerini aktaracak halk hatipleri bulunacaktır. 1929 ekonomik bunalımının yıldırdığı kitlelerle gericiğin, SCF’de birleşmesinin tekrarlanması devrimi tehlikeye atacağını düşünenler, aynı tarafta yer almalarına rağmen birbiriyle sinsi bir mücadeleye devam eder. **Recep (Peker), Necip Ali (Küçük)** gibi üst düzeydeki yöneticilerin yürüttüğü ideolojik yapılanma **Kadro Dergisi**’nin ideoloji oluşturma talebinden çok rahatsızdır¹⁴. Kadro Dergisi’nin yarattığı tartışma ortamında devrimin ideolojisi olması gerektiği vurguları **R. Peker**’i harekete geçirmiş ve **Kadro**’ya karşı 1932’de **Ülkü** dergisini Halkevleri yayın organı olarak çıkarmıştır. Kemalizm adına yapılan bu tartışmalarda **Ülkü (R. Peker)** ve **Kadro** aslında ortak noktaları olan argümanlardan yola çıkmaktadır. İki taraf da İnkılabın ideolojisini Kemalizm adını telaffuz etmeden Sosyalizm ve Kapitalizm dışında bir ideoloji olarak görmektedir. Ayrılık kullandıkları metod ve referans noktalarındadır. **Kadro** metod olarak tarihsel maddeciliği kullanmaktadır. Marksist açıklamaları milliyetçi yorumlarla yapmaktadır. **Kadro**’nun devlet anlayışı ekonomik sistemin ötesinde bir devletçiliktir. İnkılapta devletçilik, kültürde devletçilik, ekonomide devletçilik başlıklı değerlendirmeler yapan **Kadro** için devlet, herkesin ve herşeyin üstünde bir kurum olarak yükseltilmelidir. Kadro’ya göre devlet ekonomideki tüm rolleri üzerine almalıdır. Benzer görüşleri öne süren **Şerif Önay**’ın İktisat vekili **M. Şeref Özkan** tarafından Sanayi ve Mesai Umum Müdürlüğü’ne atandığı dönemde bakanın ve **İ. İnönü**’nün güvenini kazanması sonucu olan olaylar, kayda değer bir şekilde **M. K. Atatürk**’ün ekonomik görüşlerinin Kadro tipi devletçilik düşüncesinin uygulamalarından ayrıldığını gösterir. **Ş. Önay**, sanayileşmeyi devlet tekeline almak için oluşturduğu model için 3 ve 7 Temmuz 1932’de çıkardığı iki kanun ile Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası’nı kurma kararı alınmasını sağlar. Bu durumda her türlü yatırım devlet tarafından yapılacak ve iznine tabi olacaktır. Hatta özel sektör fabrikaları kuracak, işletecek, masrafını aldıktan sonra devlete teslim edecektir. Bu durumda İş Bankası kağıt fabrikası kurmaya kalktığında engelleyen **Ş. Önay**’ı kötü niyetli bulduğunu bildiren **M. K. Atatürk**’ün gösterdiği sert tepki üzerine **M. Ş. Özkan** İktisat Vekilliği’nden istifa etmiştir¹⁵. Bu olay **M. K. Atatürk**’ün ekonomide Türkiye İş Bankası Genel Müdürü **Celal Bayar**’a 9 Eylül 1932’de görevlendirmesi ile sonlanır. Görünen odur ki, Kadro’nun ekonomik görüşleri sadece bir tartışma ortamı yaratmaya yarayacaktır. Aynı dönemde **R. Peker** ise yine devlete önemli bir anlam yüklemekte parti dışında kimsenin parti hakkında yol göstermesine dahi izin vermemektedir. **R. Peker** de Liberalizm’e ve Kapitalizm’e karşı devletçilik demektedir. Mayıs 1932’de **İ. İnönü** ile çıktığı İtalya gezisinin ardından partide konumunu iyice güçlendiren ve **İ. İnönü**’nün ardından gelen en önemli parti sorumlusu olan **R. Peker**, partiye iyice egemen olmaya başlamıştır. Bu dönemde parti dışından kimse inkılabı tartışamayacağı gibi parti içinden kimse de tepeden (genel Sekreterden) gelen düşüncelere kendince bir katkıda bulunamayacaktır¹⁶. Aynı yöne aynı doğrultuya bakanların çok sesliliğine tahammülsüz **R. Peker**’in **Kadro**’nun M. K. Atatürk’ün desteğinden uzak kalmasında katalizör rolünün olması doğru bir saptama olacaktır. **Kadro** tüm samimiyetine rağmen, **V. Nedim Tör, R. Peker** ve **N. Ali Küçük**’nin kendilerine karşı tavrı aldığını, **Kadro** dergisinde Kemalizm’i telaffuz etmemesine rağmen yıllar sonra “*Kadro hareketinin Kemalist bir ideolojik bir sistem halinde gelişmesinden gocunanlar ve onu kendi özel çıkarları için tehlike kaynağı sananlar, uydurdukları çeşitli dedikoduların bir sonuç*

vermediğini görünce imtiyaz sahibimiz Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nu Arnavutluk'a elçi tayin ederek bizi Çankaya ile bağlantımızdan yoksun bırakmayı denediler” sözleriyle bir ölçüde başarılı olduklarını itiraf eder¹⁷. Aslında Kadro yazar kadrosu bir doktrinden söz etmekte ise de bunu Kemalizm olarak yazmakta çok müşkül pesenttilerⁱⁱ. Sadece **F. R. Atay**, misafir olarak bir kaç yazısında Kemalizm diyordu. Nedense **Kadro**'nun sol Kemalist olduğu yargısı ancak 1960 lardan sonra söz konusu olmuştur. Ve Kadrocuların **M. K. Atatürk**'ün çekilen desteği konusunda dikkatlerinden kaçan bir şey vardır. Aynı dönemde **Y.K. Karaosmanoğlu'nun M.K. Atatürk** ile yaptığı bir görüşmede aralarında geçen diyalogdur. Bu diyalog **M.K. Atatürk**'ün ideoloji oluşturmaya karşı olduğu ve ideolog olmadığı yönünde¹⁸, yerli yersiz Kemalizm'e karşı olumsuz bir arguman olarak kullanılır. Bu diyalogda **Y.K. Karaosmanoğlu** Kadro dergisinin son yılında yaptığı bir görüşmede CHF'yi kastederek “*Paşam partinin bir doktrini yok*” sözlerine, M. K. Atatürk “*Elbette yok çocuğum, eğer doktrine gidersek hareketi dondururuz*” şeklinde cevap vermiştir. Bu görüşmenin ardından da Kadro gözden düşmüş **Y.K. Karaosmanoğlu** Tiran'a büyükelçi olarak yollanmıştır. Bu görüşmede Kadro'nun yaratmak istediği kendi sözleriyle de açıklıkla bir ideoloji değil bir doktrindir. Doktrinin ise tahkim edilmiş dogmatik değişmezlerden oluşan bir sistematik olduğunu **Ş.S. Aydemir** kendi itiraf etmektedir¹⁹. Yıllar sonra Milliyet'te bir köşe yazısında **Y.K. Karaosmanoğlu** bu sefer aynı diyalogu ideoloji diye hatırlayacaktır²⁰. Oysa **M.K. Atatürk**'ün düşünce yapısının teoriden yaratılacak katı bir sistematigi olan bir doktrine değil, pratikten yaratılacak esnek bir ideolojiyeⁱⁱⁱ yatkın olduğu “*Gerçekten ilkeler namı altında bilinen programımız, karşı çıkanların gördükleri ve bildikleri tarzda bir kitap değildi. Fakat esaslı ve uygulamalıydı. Biz dahi, uygulamasıyla olanak olmayan fikirleri, kuramsal bir takım ayrıntıları yaldızlayarak bir kitap yazabilirdik. Öyle yapmadık. Ulusun, maddi ve manevi yenileşmesi ve gelişmesi yolunda, çalışırken iş yapmayı söze ve kurama yeğ tuttuk*”²¹ sözleriyle 1927'de Nutuk'ta ifade edilmiş ve daha sonra CHP programlarında da ifade edilecektir^{iv}.

1935-37 Kemalizm yazılıyor

Kadro hareketinin Türk devrimini doktrinleştirme çabası, referans sistemi baştan yanlış olduğundan M. K. Atatürk tarafından kabul görmeyecektir. 1934 yılında **R. Peker**'in **Kadro**'nun gözden düşmesiyle atağa kalktığı dönemdir. Bu dönemde **R. Peker**, Ankara Üniversitesi ve İstanbul Üniversitesi'nde İnkılap dersleri vermeye başlamıştır²². Bu derslerde **R. Peker** ideolojiden söz etmeden ve Kemalizm'e gönderme yapmadan Türk Devrimi'nin ve siyasal sisteminin diğer devrimlere göre konumunu belirlemektedir. Bu belirleme esnasında çok açık olan bir anlayış varsa, o da Türk Devrimi ve uygulamalarının tamamen pratik sorunlara çözüm bulmaktan ibaret olduğudur. Bu nedenle sağ ve soldaki tüm akım ve partilerden ayrı bir yol izlemiştir. Bu yolun ayrı olmasını **M. K. Atatürk**'ün sözlerine dayandıran **R. Peker**, bir soru karşısında “*bu böyle ama biz kime benziyoruz*” diyen bir kişiye “*biz bize benzeriz*” sözlerine atıf yaparak, **M. K. Atatürk**'ün başka

ⁱⁱ Kadro ciltlerinde ana kadronun yazılarında yapılan taramada Kemalizm'e rastlamadım. Gözden kaçırmış olabileceğimden yola çıkarak neredeyse yok denilebilir.

ⁱⁱⁱ Mustafa Kemal Atatürk'ün olayları çözümlemede ve sorunlara çözüm bulmada doğrulama yöntemi ile değil yanlışlama yöntemine göre sorunlara çözümler bulduğunu ve bu çözümler yanlışlandıkça çağdaş uygarlık hedefinden sapmadan çözümler bulduğunu biliyoruz. Bu nedenle katı kurallar koymanın gereksizliğine inanan M. K. Atatürk metod olarak doğrulamacı pozitivist dogmacılığı değil yanlışlamacı eleştirel akılcılığı seçmiştir. Bkz. Yalıtık, C., 1997. Kemalizm'in Kuramsal Çerçevesi. Aydınlanma 1923, 17, 4-13.

^{iv} Mustafa Kemal Atatürk'ün bu anlayışı, sadece Halk Fırkası'nın 9 ilkesinin yazılmasında değil daha sonra 1931, 1935, 1939 CHP tüzüklerinin girişinde “*CHP'nin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış işlerle yalın olarak ortaya konmuştur*” şeklinde ifade edilmiştir. Bunlar, 1935 ve 1939 tüzükleri giriş kısmında Kemalizm prensipleri olarak nitelendirilecektir.

rejimlerden kopya fikirlere karşı çıktığını belirtir.²³ **R. Peker**'in İnkılap Tarihi derslerinde izlediği bağımsız üçüncü yolcu çizgi partideki gücü arttıkça değişir. **R. Peker**, 1935'te parti program ve tüzüğüne, etkilendiği İtalyan sistemini aktarmak istediğinde ise **M. K. Atatürk** tarafından durdurulacaktır. 1935'te ki bu olay, Önder ile kadrolar arasındaki önemli yol ayrımlarından birini oluşturacaktır. Terakkiperver Fırka olayı ile yolunu ilk beşlerden ayıran **M. K. Atatürk**, ideoloji oluşturma aşamasında da yolunu **İ. İnönü** ve **R. Peker**'den ayıracaktır. Bu olay aslında Kemalizm'e yapılandırılmaya çalışılan uygulama alanı bulamamış düşüncelerin, Pekerci faşizm yorumunun reddinden başka bir şey değildir. **H. R. Soyak** olayın canlı tanığıdır. 1935 CHF tüzüğü önüne gelen **M.K. Atatürk** sabaha kadar tüzüğü okumuş ve değerlendirmiştir. Sabaha kadar çalışma odasının kapısında **M. K. Atatürk**'ü bekleyen **H.R. Soyak**, sabaha karşı hışımla odadan çıkan **M.K. Atatürk**'ün, şekilden ibaret bir meclisin ve üç kişiden ibaret parti hakimiyetinin kurulmak istenmesini, İtalya ve Almanya'daki üniformalı gençlik teşkilatının Kemalizm adı altında getirilmek istemesine içerlemistir. **M.K. Atatürk** "*Kim bu zorbalara, bu kuvveti kimden alıyorlar, kendilerini milletin iradesinin üstünde zannediyorlar, İsmet bunu okumamış herhalde*" dediğinde, **H.R. Soyak**'ın "*efendim imzası var okumamış olması mümkün değil*" sözleri üzerine, "*Okumamış, okumamış, geri verin iyice okusun*" sözleri aradaki düşünce farklılığının yalın bir ifadesidir²⁴. 28 Haziran 1935'te başlayan İtalya ve Almanya'ya yaptığı seyahat sonrasında reddedilen tüzükte yazılanları savunmaya kalkan **R. Peker**'i, "*her partinin bir ideolojisi var, bizimki Kemalizm olsun*" dediğinde **M.K. Atatürk** onaylanmayan tüzükteki faşizmi kast ederek "*Sen bana hakaret mi ediyorsun*" diyerek azarlaması nedense gözden kaçırılır. Bu sözler, aynı **Kadro**'nun "*doktriner Kemalizm'i*" gibi, **R. Peker**'in, Kemalizm tabelalı, faşist partisinin de reddi ve kadrolarının uzaklaştırılmasıdır. 1935 Tüzüğü'nün **M. Kemal Atatürk** tarafından yazılan giriş kısmı tüm tartışmalara son noktayı koymaktadır.

"Cumhuriyet Halk Partisinin programına temel olan ana fikirler, Türk devriminin başlangıcından bugüne kadar yapılmış olan işlerle, yalın olarak ortaya konmuştur.

Bundan başka, bu fikirlerin başlıcaları, 1927 yılında parti kurultayınca kabul olunan tüzüğün genel esaslarında, ve Genel Başkanlığın, aynı kurultayca onanmış olan bildirğinde ve 1931 kamutay seçimi dolayısıyla çıkarılan bildirimde saptanmıştır.

Yalnız birkaç yıl için değil, geleceği de kapsayan tasarılarımızın ana hatları burada toplu olarak yazılmıştır.

*Partinin güttüğü bu esaslar **Kemalizm** prensipleridir²⁵"*

1935 Kurultay'ında **M. K. Atatürk**'ün söylevi ve Genel Sekreter **R. Peker**'in söylevi arasındaki farklar artık yol ayrımının en açık kanıtıdır. 1935 programının dilde özleştirme üzerine yayınlanan yeni halinin (1937'de hazırlanan 1939 program taslağı) sadece giriş kısmında "*Partinin güttüğü bu esaslar **Kamâlizm** prensipleridir*" satırları ile Kemalizm'in yıllardır ortaya konan sorunları pratikte çözerken inşa edilen bir ideoloji olduğu gerçeği tescillenir.

M. K. Atatürk, 1935 yılında Partinin devleti özümsemesini isteyen ve başaramayan **R. Peker**'in tüm kadroları yönettiği gerçeğiyle karşı karşıyadır. **R. Peker** sürekli Atatürk'e birilerinin hakkında dosyalar getirmekte ve partide anlaşılmadığı kişileri tasfiye etmeye çalışmaktadır. **Kazım Dirik** hakkında böyle bir dosya ile gelen **R. Peker**'in artık **M. K. Atatürk**'ün sabrını taşırdığını söyleyen **H. R. Soyak**, "*buna artık bir son vermek gerekir*" düşüncesini ifade ettiğini hatırlamaktadır²⁶. Bu olayın ardından **M. K. Atatürk**, Ankara'da bir yemek daveti verir. Bu yemekte İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya** **M. K. Atatürk**'ün yanında oturmaktadır. Yemek esnasında, Edirne'de yolsuzluk yapan bir parti müfettişinin görevden alınmasını istediği halde neden görevden alınmadığını, **R. Peker**'i azarlayarak söyleyen **M. K. Atatürk**, beklediği tepkiyi alır. Kendini partiye adadığını söyleyen **R. Peker**, yüksek sesle konuşarak masadan kalkacak ve gidecektir. Bu ilk defa olan bir

olaydır²⁷. **M. K. Atatürk** yanındaki **Ş. Kaya**'ya döner ve bir kağıt kalem getirmesini ister ve söyleyeceklerinin yazılmasını ister (15 Haziran 1936). "*Vilayetlere ve Halk Partisi teşkilatına –Recep Peker- Genel sekreterlikten çıkarılmıştır. Bu görev İçişleri Bakanlığı üzerinde kalmak üzere Şükrü Kaya'ya verilmiştir*" sözleri Peker'in önerdiği partinin devlete el koymasının tam tersine devlet partiye el koymuştur. Ancak iki gün sonra 18 Haziran 1936'da bir tamimle bu tasfiye yayınlanır²⁸. Bu tasfiye aslında Faşizm'i Kemalizm'e yaymaya çalışanların tasfiyesidir. İçişleri Bakanı'nın Genel Sekreter, Valilerin il başkanı olması yıllardır CHP'ye yığılmış kendini devletten validen üstün gören **Peker** kadrolarının tasfiyesi için bir mecburiyetten başka bir şey değildir²⁹. Devleti partinin hegemonyasına almaya çalışan, "*trium vira*" hayalleri içinde programlar hazırlayan ve imzalayanların hevesi kursağında kalmıştır. Oysa birçok araştırmacı **Peker**'in Partinin devleti içselleştirme çabasının tam tersini, devletin partiye ele geçirmesini aynı anlamda sonuçlandırır³⁰ ve Peker'in düşüncesinin ürünü zannederler. Oysa Parti aracılığı ile devlete el koymak isteyen faşizan kadrolar, devletin partiye el koymasıyla tasfiye edilmiştir³¹. İkinci Cumhuriyetçi saptırmalar bunla kalmaz, **H.R. Soyak**'ın da belirttiği gibi çöpe giden 1935 programında olmayan bir şey **M. K. Atatürk**'ün el yazılarıyla ortaya konan Kemalizm ve program, zerre kadar benzerliği olmamasına rağmen **Peker**'in eseri gösterilir³².

Bu dönemde reddedilen 1935 tüzüğünü okuyup imzalayan **İ. İnönü** ise diğer bir direnç noktası olarak halen başbakandır. **İ. İnönü** de ekonomik uygulamalarda yavaş davranmaktadır. I. Sanayi Planı sona ermek üzeredir. 9 Mayıs 1935'te Mecliste **M K Atatürk** "*Endüstrileşme programımız, normal gidişindedir. Bununla beraber yurdun endüstrileşmesine daha çok hız verilmesi ve yakın çağda yeni bir ikinci programa başlanması lüzumuna dikkatinizi uyandırmak isterim.*" demesine rağmen bir hareketlilik yoktur. Bunun üzerine, **C. Bayar**'a emir veren **M. K. Atatürk** İkinci Programı görüşmek üzere Ankara Birinci Sanayi Kongresi'nin Ocak 1936'da toplanmasını sağlar. Bu tarihte 1935 Parti programının bir yorumunu yapan, Atatürk'ün çevresinde bulunanlardan biri **Aykut Şerefi**, Kemalizm'in ekonomik bir kalkınma ve diriliş ideolojisi olduğunu yazacaktır³³. Kongre sonuçlarından II. Beş Yıllık Sanayi Planı Projesi hazırlanır. 1 Kasım 1936'da **M. K. Atatürk** "*Endüstri programının tatbiki ciddi olarak devam ediyor. Her yeni endüstri eseri muhitine refah ve medeniyet ve bütün memlekete haz ve kuvvet vermektedir. İkinci program hazırlıkları şevkle ilerlemektedir.*" sözleriyle Başbakan'ı atlayarak İktisat Bakanı ile yaptığı işleri meclise bildirmektedir. II. Beş Yıllık Sanayi Planı Projesi Kasım 1936, Baş Vekalet 111.845.000 TL bütçeyle sunulur. II. plan I. plandan daha farklı, üretim ekonomisine yönelik bir kalkınma programıdır. II. Plan **Atatürk** ve **İnönü** arasındaki yöntem farkının su yüzüne çıkmasına neden olacaktır. **C. Bayar**'ın Şark Raporu ile ekonomide de sorunlar ortaya konacaktır. Doğuda ayaklanmalar ve açlığın hüküm sürdüğünü anlatan Şark raporunu okuyan, ülkenin üretimden uzak ve eğitimsiz kaldığını gören **M. K. Atatürk**, 10-11 Haziran 1937'de Trabzon'da ülkenin her yerinden gelen temsilcileri dinler ve ülkede ekonominin gidişatının kötü olduğu kanaatine ulaşır³⁴. Bu tarihte **M. K. Atatürk**, **İ. İnönü**'ye telgraf çekerek bütün mallarını ve çiftliğini millete bağışladığını bildiren telgrafi çeker³⁵. Hükümetten memnun olmayan **M. K. Atatürk** ve **İ. İnönü** arasında görüş ayrılıkları Lyon Konferansında ortaya çıkar. **R. Aras** ile devamlı bağlantıda olan **M. K. Atatürk**, edilgen bir politika isteyen **İ. İnönü**'den farklı olarak Akdeniz'de etkin rol almamızı ister. Bundan çok rahatsız olan **İ. İnönü** tepkisini belirtir³⁶. Daha önce de İçişleri Bakanı **Ş. Kaya** aracılığıyla parti yönetimine el konmasını

^v Aynı tarihte Tekin Alp, "Kemalizm" adlı eserini yayınlayacaktır. İki eser de Kemalizm'i açıklama çabasında ilk eserler olacaktır. Saffet Engin bu eserlerden 2 yıl sonra "Kemalizm İnkılâbının Prensipleri : Büyük Türk Medeniyetinin tarihi ve sosyolojik tetkikine methal" başlıklı iki ciltlik kitabını yayınlayacaktır.

sindirememiş, gereken tamimi yayınlamak için iki gün beklemiştir. Daha sonra **M. Kemal Atatürk**'ün bakanlarla bire bir ilişkisini ve görevden almaları "iptidai" bulunduğunu söyleyecektir³⁷ O'nu bekleyen kader de aynı **Peker**'in ki gibi olacaktır. Ekonomide **C. Bayar**'ın, *Peker olayında* İçişleri Bakanı **Şükrü Kaya**'nın ve en son olarak Lyon konferansındaki **R. Aras**'ın M. K. Atatürk'e odaklı siyaseti, iki arkadaşın siyasi yollarını ayırır. Bu yol ayrımı Lyon konferansından sadece 6 gün sonra Orman Çiftliği konusundaki bir diyalogla kesinleşecektir. **M. K. Atatürk**, hızla gelişen Atatürk Orman Çiftliği'ni bir özel teşebbüs olarak yapılandırmış, artan kârına rağmen biraz borçları olmasından dolayı hükümetin kontrolüne gönüllü olarak bırakmıştır. Bu bırakma öncesinde Çiftlik içindeki Bira fabrikası üretime geçmiş ve gelişmektedir. Fakat Bira Fabrikası bu devrin dışında tutulmuştur. Bu arada hükümet çiftliği ihmal etmektedir. Fakat ihmal daha farklı bir boyutu da içermektedir. Bu, Bomonti Bira fabrikasının kamulaştırılması problemidir. Devlete devri gereken, Bomonti Bira fabrikası sahipleri tarafından devredilmemektedir. Bu nedenle Hükümet, mahkemeye tehdit edilmektedir. Bu noktada İsmet İnönü ise fabrikaya dokunulmamasını, mahkemeye verme olasılıklarını gündeme getirerek talep etmektedir³⁸. Oysa Ankara, Bomonti Bira fabrikası Yönetim kuruluna İnönü'nün eniştesinin üye olduğunu öğrenmiştir³⁹. Bunu öğrenen **M. K. Atatürk**, **Ş.Kaya** vasıtasıyla **İ. İnönü**'yü akşam Çankaya'ya çiftlik meselesini bakanlar görüşecek diyerek çağırır. Yemekte çiftlik hakkında kendisine sorulan sorulardan rahatsız olan **İ. İnönü**, konunun Bomonti Bira fabrikasına gelmesiyle sesini yükselterek "*Daha ne kadar bu ülke bir sarhoşun masasından yönetilecek*"⁴⁰ der. **M. K. Atatürk**, "*unutma ki seni bu noktaya getiren söz konusu ettiğin sarhoştur*" diyerek cevap verir. Oysa o akşam **M. K. Atatürk** ağzına bir damla içki koymamış ve içmemiştir. Aksine, Çankaya'ya gelmeden bir kadeh içen **İ. İnönü**'dür⁴¹. **M. K. Atatürk** sofradan kalkarak "*paşanın sınırları yıpranmış*" diyerek odadan ayrılır. Ertesi gün İstanbul'a trenle gidecek olan iki silah arkadaşı arasında oluşan fikir ayrılıklarına son noktayı koyan bu olay, trende **İ. İnönü**'nün **M. K. Atatürk** tarafından istifaya davet edilmesi ile son aşamaya gelir. **İ. İnönü** 1.5 ay izinli sayılarak göreve vekaleten **C. Bayar** tayin edilir (20 Eylül 1937). Fakat asli vekalet 45 gün dolmadan 35 gün sonra Başbakanlığa çevrilir. Artık **Atatürk** ve **İnönü** arasındaki ilişki iki eski arkadaş olarak mesafeli olarak sürdürülecektir. **İ. İnönü** ise olayların nedenlerini anlayamayacak, bu olayda kabahati **M.K.Atatürk**'te bulacak, 1936 dan başlayarak Atatürk'ün vefatına giden yılları alkol ve hastalık tesirinde "tebedüllü" kararların yılları sanacaktır⁴². Oysa bu olaylar, 1932 den başlayarak yöntem farklılığını gösterir. M. Kemal Atatürk'ün yakın çevresinin anıları Atatürk'ün son koma tarihine kadar ne kadar berrak bir kafayla talimatlar verdiği ile doludur.

1937-1938 Kemalizm'in kısa ve hızlı koşusu

Yeni bir yönetimi yapılandıran M. K. Atatürk 1 Kasım 1937'de meclisi açarken, geleceğe yönelik ekonomik ve siyasi çerçeveyi çizmiştir. Fakat en önemli nokta "*Beş yıllık ilk sanayi planının geri kalan ve tüm hazırlıkları bitmiş olan birkaç fabrikasını da süratle başarmak ve yeni plan için hazırlanmak icabeder*" sözleriyle II. Sanayi Planı uygulama hazırlıklarını yönlendirmektedir. "*Elde bulunan madenlerin en muhimleri için üç yıllık bir plan yapılmalıdır.*" sözleriyle de madencilik sektörüne ana plan dışında bir plan önermektedir. Yeni kurulan Hükümetin Başkanı olarak 8 Kasım 1937'de meclis kürsüsünde **C. Bayar**, 44 defa Önder'e atfı yaptığı ve ilk defa **Kemalizm** ve **Kemalist** rejim sözlerini sarf ettiği hükümet programında, 1 Kasım'da gösterilen yolu izlemek için yapacaklarından söz etmektedir. 1 ve 8 Kasım konuşmaları Cumhuriyet tarihinde Kemalizm'in sorunları çözmeye yönelik pratikten kaynaklanan ideolojisinin en önemli imzasıdır. Daha sonra İsmet İnönü tarafından, M.K. Atatürk'ün vefatının hemen ardından

bu konuşmalar^{vi} “Hükümet için 1937 teşrin(kasım) nutukları ve sonraları baştan başa sansasyon ve demogoji oldu” sözleriyle eleştirilecektir⁴³.

Başbakan 8 kasım’da kürsüden “Bildiğiniz gibi ilk beş yıllık sanayileşme planımız 1934’de neşredilmiştir. Geniş manasıyla en rasyonel çalışma esasını da ihtiva eden bu ilk plan hazırlıkları bitmiş ve onların da inşalarına geçilmesi, gün meselesi haline gelmiş bir iki fabrika istisna edilirse tamamen ve şimdiden realize edilmiştir, denebilir. Bunların, millî ekonomi bakımından temsil ettiği kudret hakkında bir fikir vermek için reorganize ettiğimiz Bakırköy bez ve inşaatı plan dahilinde ilerlemekte olan Karabük demir ve çelik fabrikaları da dahil edilmek suretiyle gayri safi imalât kıymetlerinin 150.000.000, safi istihsâl kıymetlerinin 129.000.000, kullandıkları ham madde kıymetlerinin 21.000.000, tahsis olunmuş sermaye yekununun 60.000.000 Türk lirası olduğunu ifade edebiliriz. 1 inci 5 senelik program harici olarak Karabük demir çelik fabrikaları grubuna şehirlerimizin muayyen devre zarfında içme suyu tesisatına malik olmaları hakkındaki kanunu nazara alarak bir çelik boru fabrikası da ilâve edilmiştir. Yine ilk 5 senelik program harici olarak suni gübre imali, dolayısıyla, memleketin zirai kalkınmasıyla alâkalı bir hamızı azot fabrikası Doğu ve Orta Anadolu çimento ihtiyaçlarını karşılamak üzere 60.000 ton istihsâl kudretinde bir çimento fabrikası, Doğuda 10.000 iğlik bir iplik fabrikası kurulması hakkındaki mesaimiz hayli ilerlemiştir.

Şefin emrettiği ikinci endüstrileşme planı için hazırız. Bütçe imkânlarını temin ettikten ve tali tetkiklerini de tamamladıktan sonra huzurunuzda geleceğiz. Şefin emrettiği üç senelik plan derhal yapılacak ve yine bu kürsüden emrettikleri kömür istihsalâtımızın üç senelik plan, devresinde en az bir misli artırılması ve Divriği’de bulunmuş olan yüksek tenörlü demir madeninin Karabük planı haricinde kalacak miktarlarının ihracı işine başlanacaktır.”

Hükümet programının okunmasının ardından 11 kasım 1937’de M.K. Atatürk “Milletle yepyeni bir program bildiriniz. Bu program benim millete vaad ettiğim hususlardır. Celal Bayar ve Arkadaşları benim Millete vadettiklerimi yapacaklarını bana ve millete vaadettiler. Ben milletle beraber Celal Bayar’ın ve arkadaşlarının programının nokta nokta tatbik edildiğini takip edeceğim. Daha iyi izah edeyim: Ben Türkiye reisicumhuru Atatürk ve Türk milleti, başvekil Celal Bayar’ın ve onun hükümet programını takip ediyoruz ve fiili neticesini görmek istiyoruz.”⁴⁴ sözleriyle yepyeni bir anlayışı müjdelemektedir. Bu anlayış, **İ. İnönü** dönemi yönetim anlayışının sona ermesidir.

Bu demeçten bir gün sonra **M.K. Atatürk, C. Bayar, Ş. Kaya ve A. Çetinkaya** ile 8 gün sürecek doğu gezisine çıkarlar. Gezinin ardından Lyon konferansındaki pasif tutumun tersine, Hatay konusunda kararlılık ve Hatay’ın bağımsızlığa kavuşması “yepyeni” anlayışın parçası olarak görülecektir. Bu dönemde uluslararası 11 ticari ve siyasi anlaşma yapılmış, Başbakan ve Dışişleri Bakanı 4 dış gezi yapmış, 11 yabancı heyet M.K. Atatürk’ü ziyaret etmiş, 3 adet uluslararası siyasi konferans düzenlenmiştir. Bu mekik diplomasisi sonucu bağımsızlığına kavuşan Hatay Cumhuriyeti Başbakanı’nın “Programımızın ruhu ve esası **Kemalizm rejimi ve bütün icabatıdır**”⁴⁵ demekle olması çok anlamlıdır. Bekle gör politikası ile Fransızlarla savaştan kaçınan bir önceki hükümet anlayışının yerinde yeller esmektedir.

Ekonomide başlayan kararlılıkla fabrikalar hızla bitirilmekte, bir yandan **C. Bayar** hükümeti üç yıllık Madencilik planını yürürlüğe koymaktadır. Çok geçmeden üç yıllık

^{vi} 1 Kasım 1937 konuşması bu sayıda yayınlanmıştır. 8 Kasım 1937 Hükümet programı için <http://www.tbmm.gov.tr/ambar/HP9.htm> adresindeki metin ile karşılaştırıldığında 8 Kasım metninin 1 Kasım metninin genişletilmiş hali olduğu kolayca anlaşılabilecektir. Afet İnan bu programın Atatürk’ün denetimi ile hazırlandığını anılarında belirtecektir. Bkz İnan, A.,1984. Atatürk Hakkında Hatıralar ve belgeler, İş Bankası Yay. 4 Baskı, s 291-297..

madencilik planını içeren ve genişletilmiş yeni planı Sayı:2/9624 (Gizli) Kararname ile 16/09/1938'de kabul edilir^{vii}. Artık sağlığı çok kötüleşmesine rağmen M. K. Atatürk “yepyeni” programını, millete vaat ettiği hususları izlemektedir. 3 Ekim 1938'de Bayar'ın ziyaretinde II. Sanayi Planı hakkında bilgi alır ve önerilerde bulunur. Bu görüşmede Bayar'ı dinlerken gösterdiği canlılıkla hastalığı yokmuş gibi dinçleşen M.K. Atatürk, Bayar'ın ardından A.İnan'a “Dünyanın harbe gittiği bu devirde bizim iktisaden kuvvetli olmamız lazımdır” diyerek ülkesinin kurtuluşunu^{viii} ekonomide, dolayısıyla yeni II. planda gördüğünü belirtmiştir⁴⁶. **M. K. Atatürk**'e 26 Ekim'de yapılan 40 dakikalık ziyarette ise 1 Kasım'da **C. Bayar**'ın okumak durumunda kalacağı Meclis açılış söylevini tamamlamıştır. Bu söylev **M. K. Atatürk**'ün tam anlamıyla Bayar Hükümeti tarafından yapılanların arkasında durduğunun göstergesidir⁴⁷. Bu konuşmada vurgu yaptığı ekonomik konular içinde dört senelik II. Plana (III. Program)^{ix} göndermeler yaparak plana olan ilgisini göstermektedir

“Birinci beş yıllık planımız muvaffakiyetle bitmek üzeredir. Buna ilaveten üç senelik bir maden işletme programı tanzim edilmiş ve tatbikine başlanmıştır. Bu üç senelik maden programının büyük bir kısmını içine almak ve şeker sanayiini genişletmek suretiyle makina, kimya, gıda maddeleri, toprak su mahsulleri, ve mahrukati sanayi ile liman inşasını ve nakliye vasıtalarının çoğaltılmasını ve deniz işleri için duyduğumuz ihtiyaçları ifade eden dört senelik üç numaralı yeni program yapılmış ve ilan edilmiştir.

....Bu plan için sarf olunacak para 85-90 milyon lira arasında olduğu tahmin edilmektedir. Gereken kredi bulunduğu malumdur⁴⁸.

....Ülkede taşımacılık kapasitesi artmaktadır. Çeşitli malların gönderilmesini kolaylıkla sağlamak için yeni taşıt araçları sipariş edilmiş ve 3 numaralı programda da bu konuya ayrıca yer verilmiştir.⁴⁹”

Ayrıca Planın bütçesi için sağlanan kredileri de belirterek, planın ekonomik kaynaklarından da meclisi haberdar etmektedir.

“Cumhuriyet Hükümeti geçen seneden beri muhtelif devletlerle iktisadi münasebetlerini tanzim eden mukavele ve anlaşmalar imza etmiş bulunuyor Bu meyanda İngiltere hükümetiyle akdedilen ticaret anlaşması ve aynı zamanda 16 milyon İngiliz Liralık bir ticaret ve teslimat kredisi mukavelesini zikretmek isterim ki esasen buna müfteri kanun yüksek tasdikinize iktiran etmiştir. Birkaç gün evvel memleketimizi ziyaret eden İktisat Nazırı Bay Funk ile 150 milyon marklık (13 milyon sterlin) bir kredinin esaslarında mutabakat hasıl oldu⁵⁰”

1 Kasım 1938 söylevinin ardından 5 Kasım **M. K. Atatürk**'ün **C. Bayar**'dan son kez hükümet ve program hakkında bilgi aldığı gün olacaktır. 1930'da başlayan Kemalizm'in oluşturulması ve şekillenmesi programının yapıcısı artık komada kalacak ve 10 Kasım'da aramızdan ayrılacaktır. 10 Kasım'dan sonra Kemalizm'i ağızına hayatı boyunca almayan, siyasal ve ekonomik yöntemi **M. K Atatürk**'ten farklı olan birinin dönemi olacaktır. Bu İnönü dönemidir.

^{vii} Bu Hükümet kararı belgesi yatırımların boyutunu anlatmak açısından Ek-1 olarak sunulmuştur.

^{viii} Bazı araştırmacılar ikinci planı II. Dünya savaşı başlayacağı dolayısıyla İ. İnönü'nün zorunlu olarak iptal ettiğini öne sürer. Oysa II plan ikinci dünya savaşına hazır olma planıdır. M.K.Atatürk savaşta güçlü olmayı güçlü ekonomiye bağlamış, İ. İnönü ise savata güçlü olmayı üretimi ve yatırımları kısip hazine tasarrufu başarmakta görmüştür.

^{ix} II Plan'dan üçüncü program olarak söz edilmesinin nedeni I Sanayi Planı ardından Madencilik geliştirme için yapılan Üç yıllık ara Madencilik planı ile II sanayi programı üçüncü bir plan olarak yazılmıştır. Ek-1 deki kararnamede açıkça bu II Sanayi Planı ile III programın aynı olduğu görülür.

11 Kasım 1938 Kemalizm'den uzaklaşma dönemine giriş

11 Kasım'da **İ. İnönü** cumhurbaşkanı seçilir seçilmez, aynı gün Bayar, kurduğu yeni hükümette 6. kez M. K. Atatürk'ü anacak ve bir kere Kemalist rejim diyecektir. Türkiye Cumhuriyeti tarihinde bundan sonra kurulan hiç bir hükümet Kemalizm'i ağızına almayacaktır. Sadece Ulus gazetesinde **Falih Rıfki Atay** bir yıl kadar Kemalizm diyebilecektir. Övgülerle anlattığı II. dört yıllık planı hatırlamayacaktır. **İ. İnönü**, **Atatürk**'ün yaptıklarını 1960 ihtilalinden sonra 1962'de *Atatürk Islahatları* diyerek yanlış hatırlayacaktır⁵¹. 1938'den sonra 1946 ve 1950 yıllarında Atatürk'ü anlatanların durumunu ortaya koyan **F. R. Atay** ancak bazı şeyleri yazabilmek için 1969'u bekleyecektir. Aslında bu gariplik sadece F. R. Atay'da değil diğer Atatürk devri adamlarında da görülür. Hemen hemen hepsi anılarını 1946'dan sonra yazmayı düşünmüş ancak 60'lı yıllarda yazmışlardır.

10 Kasım 1938'den sonra olan olaylar, çok kısa zamanda, 1932'de başlayan görüş ayrılıklarına Atatürk hayatta iken cevap veremeyen **İ. İnönü**'nün cevabıdır. Cumhurbaşkanı seçilen **İ. İnönü** ilk olarak Başbakan **C.Bayar**'dan **M. K. Atatürk**'ün son 8 yılında beraber çalıştığı **Şükrü Kaya**'nın İçişleri Bakanlığı ve parti genel sekreterliğinden, **Tevfik Rüştü Aras**'ın Dışişleri Bakanlığı'ndan alınmasını istemiş ve bunu Başbakan Bayar'a kabul ettirmiştir. 1932'de İnönü'nün ekonomi anlayışına karşı ekonomi bakanlığına getirilen ve tamamen **M. K. Atatürk**'ün güdümünde bir ekonomik politika izleyen Bayar ise **İ. İnönü** tarafından demagojiye fazla yer veren bir politika uygulamakla suçlanacaktır⁵². **İ. İnönü** hatıralarında *"Hükümet için 1937 teşrin(kasım) nutukları ve sonraları baştan başa sansasyon ve demagoji oldu"⁵³* düşüncesinin devamı olarak bu ekonomik politikanın uygulanmasını hatalı bulduğunu onaylayan bir eda ile *"Atatürk zamanında geçen bu usulu artık düzeltmek lazım idi. Zaman geçtikçe düzelmeyecek bir hale gelebilirdi"⁵⁴* diyerek kendi döneminin başladığını belirler. Atatürk'ün içişleri, dışişleri ve ekonomiden sorumlu kıldığı üç adamla 1932'den başlayarak etkin olarak kendisi dışında devleti yönetme tarzını hedef alarak uyguladığı tasviye hareketi, **H. R. Soyak**'ın köşkteki görevinden uzaklaştırılması ile sürecektir. 26 Aralık 1938'de toplanan CHP olağanüstü kurultayında görevden alınan genel sekreter **Şükrü Kaya**'nın yerine **Refik Saydam** getirilecektir. Refik Saydam'ın önerisiyle kabul edilen tüzükte M. K. Atatürk'e kurucu ve ebedi başkan sıfatı verilirken, **İ. İnönü** "**Milli Şef**", "**değişmez**" genel başkan olarak ilan edilecek vefat, vazife yapamayacak kadar hastalık ve istifa dışında hiçbir şartta CHP başından ayrılmasına gerek olmayacağı tescil edilecektir⁵⁵ 1939 seçimlerinden sonra ise Atatürk'ün kader arkadaşı **Salih Bozok** ve yakın dostu **Fuat Bulca** artık TBMM'de olmayacaktır. 29 Mayıs 1939'da yapılan kurultayda yapılan ilk işlerden biri **M.K. Atatürk**'ün Peker tasfiyesinde yaptığı uygulamaları kaldırmak olmuştur. Bu kurultayda alınan kararların Subat 1939'da ki **İ. İnönü**'nün el yazısı ile bıraktığı anıları arasındaki uyum ve mantık bu değişikliklerini nedenini çok iyi anlatır.

M.K.Atatürk son yıllarında **İ. İnönü**'ye göre *"malul ve hasta"⁵⁶*dır. Bu nedenle uyguladığı politikaların da doğru olmadığını düşünmektedir. Oysa o politikalar, bir dönemin İnönü uygulamalarının eleştirisiydi. 1939 CHP kurultayında **İ. İnönü**'nün isteklerinin temsilcisi olan **Refik Saydam**'ın, **C.Bayar** yerine göreve getirilir getirilmez kurduğu hükümetin ilk icraatı II. Plan'ın yürürlükten kaldırılması için İktisat vekilliği aracılığı ile 1 ve 8 Mart'ta yaptığı 'II. Plan'ın incelenmesi' isteğidir. Bu istek 4 gün sonra kurulan bir komisyonca bir gün içinde değerlendirilerek sonuçlandırılır. 13 Mart 1939'da gizli bir kararname ile II. Plan hemen yürürlükten kaldırılır⁵⁷. Böylece *"malul ve hasta"* bir adamın desteklediği demagojiye dayanan bir plan sona erdirilir. Bu plan savaşa hazır olmak içindir. İnönü ise savaşa olmayı bambaşka bir yolla, ekonomiyi güçlendirmek yerine küçültmekle yapar. *"Dünyanın harbe gittiği bu devirde bizim iktisaden kuvvetli olmamız*

lazımdır” diyen Atatürk’ün vasiyetlerinden biri daha algılanamamıştır^x Vasiyete söz konusu olan -bugün artık sadece kabulü ve reddi ile içeriği hakkında bilgi edinebildiğimiz- II. Plan’ın dış kaynaklı kredilerinin tamamı Merkez Bankası kasasına girmiştir. Bu krediler aynı günümüz kredilerinin akıbetine uğrayacak, yerine harcanmayacaktır. İkinci Dünya Savaşı sonunda **R. Saraçoğlu** altın ve kurtlanmış buğday stokları ile övünecektir. Bu stoklar yaratılırken sıkıntı çeken halk, CHP’yi ilk fırsatta iktidardan uzaklaştıracak, bu tasarruf sonucunda yaratılan (büyük bir kısmı II. Plan kredisi) kaynak, Demokrat Parti tarafından yerli yersiz saçılacak, Cumhurbaşkanı seçilen **C. Bayar**, 1937 politikalarını hatırlamayacaktır.

Sonuç: Kemalizm’in 1930-1938 arasındaki ilerleyişi ve hızla yükselişi için, ulusu uygarlığa taşımak için, en hızlı koşuyu yapan M.K. Atatürk’ün 10 Kasım 1938’de yarışı terk etmesiyle durmuştur. Bu dönemin sonrasını bir unutturma, dönüştürme ve tasfiye dönemi olarak tanımlamak doğru olacaktır. **C. Bayar**, **İ. İnönü**’nün cumhurbaşkanı ve partinin “*değişmez genel başkan*”ı seçilmesinin ardından 8 Kasım 1937’de -1 Kasım 1937’de M. K. Atatürk’ün vaad ettiği politikalara dayanarak- ilan ettiği hükümet programının arkasında durmamıştır. Bunun en önemli nedeni 1932’den bu yana iç, dış siyasette ve ekonomide egemen olan **M. K. Atatürk** anlayışına arka çıkacak kadar güçlü bir karaktere ve birikime sahip olmamasıdır. **İ. İnönü** hayatı boyunca Kemalizm’den söz etmemiştir. O’na göre **M. K. Atatürk’ün** yaptıkları bazen devrim bile değil ıslahatlardır⁵⁸. Kemalizm’den söz eden ve rejimi Kemalist olarak tanımlamaktan çekinmeyen **C. Bayar** ise 10 Kasım 1938’den sonra ağzına Kemalizm’i bir kere alacak ve bu son olacaktır. **C. Bayar**’ın Kemalistliği 11 Kasım 1938’de biten bir Kemalistliktir. CHP ve **İ. İnönü**’nün politikalarını 1938’den sonra Kemalist saymak ve İnönü anlayışı ile yapılanları Atatürk’ün Kemalizm’ine yıkmak, Kemalizm düşmanlarının en önemli silahıdır. Buna karşı çıkmamak ve 1930-1938 arasını anlamadan **İnönü CHP’sini Atatürk’ün CHP’si** ile karıştırmak, devrimin önderine yapılan en büyük haksızlıktır. **İ. İnönü**, aynı **K. Karabekir**, **A. Fuat Cebesoy** ve diğer bazı silah arkadaşları gibi nefesi yettiği yere kadar **M. K. Atatürk’ü** izlemiştir. Kimse Ulusal Kurtuluş savaşı esnasında bu kişiliklerin yararlılıklarını red edemez. Ama kabul edilmelidir ki, Atatürk’ü izleyememelerinden kaynaklanan anlamamazlıklar, bazen istemedikleri zararları vermelerine yol açmıştır. **İ. İnönü** maalesef 1937’deki Atatürk’ü anlayamadığı gibi “malul ve hasta” yakıştırmasıyla yaptığı her şeyi ortadan kaldıracak politikaların yolunu açmıştır. “*Tarihi yazacak*” Kemalistlerin görevi “*tarihi yapana sadık*” olmaktır. Bu nedenle Kemalizm’i anlayabilmenin yolu M. K. Atatürk’ün yaptıklarını izlemekten geçiyor. Günümüzde bu dönemi tartışmak istemeyen resmi tarihçiler, gayri resmi tarihçilere İnönü dönemi siyasetini de Kemalizm’e mal etmenin yolunu açmaktadırlar. Bu nedenle Kemalistler, sanki 1938’den sonraki CHP’yi tartışmakla Atatürk’e ihanet ettiklerini düşündürülecek kadar bilgi karmaşasına itilmektedir. Oysa 1938’den sonra ilk önce Atatürk’ün içişleri, dışişleri ve ekonomiden sorumlu adamları görevden alınmış, Atatürk’ün başyazarı F.R. Atay, Ulus’ta etkisizleştirilmiş, yıllar harcanarak yapılan II. sanayi planı bir günde gizli olarak iptal edilmiş, Atatürk’ün para ve pullardan resmi kaldırılmış, Atatürk’ün ardından dört ay sonra İnönü’nün başbakanı Refik Saydam hükümet programında, 1938’in Atatürk’ünü ve Kemalizm’ini hatırlanmamıştır⁵⁹. Bu tarihten sonra 1961’e kadar da hiçbir hükümet programında Atatürk Devrimlerini hatırlanmayacaktır. 1936’dan beri çıkan bir devlet yayını olan ve yurt dışına gönderilen “La Turquie Kemalist”in önce bir yılda yapılan baskı sayısı azaltılacak; 1938’den sonra da bir

^x Bazı araştırmacılar ikinci planı II. Dünya savaşı başlayacağı dolayısıyla **İ. İnönü**’nün zorunlu olarak iptal ettiğini öne sürer. Oysa II plan ikinci dünya savaşına hazır olma planıdır. M. K. Atatürk savaşta güçlü olmayı güçlü ekonomiye bağlamış, **İ. İnönü** ise savaşta güçlü olmayı üretimi ve yatırımları kısıp hazinede tasarrufu başarmakta görmüştür.

süre çıkartılacak ve kapatılacaktır. Atatürk tarafından, Cumhuriyet'e muhalefetlerinden dolayı uzaklaştırılan eski silah arkadaşlarının aralarındaki olaylar kişisel çekişme gibi görülüp meclise geri çağrılacaktır⁶⁰.

Kemalizm için üç dönem vardır; ilki 1919'dan başlayarak ulusal kurtuluş için savaşınlara verilen Kemalist tanımlamasıyla temsil edilen bağımsızlık mücadelesi dönemidir. İkinci dönem ulusla devletin yapılanması ve devrimler dönemi olan 1923-1930 arasında dünyanın **M.K. Atatürk** Cumhuriyeti'ni Kemalist Cumhuriyet olarak tanıdığı dönemdir. 1930 sonrası Kemalizm'in sistematikleşme döneminde, devrimlerini sürdürecekt ve bütünleyecek politikaları da yaratmak isteyen **M.K. Atatürk**, eleştirel akılcı metodu izleyerek deneme-yanılma yolu ile Kemalizm'i yapılandırmaya başlamış ve 1935'te sol ve sağ tandanslı ideolojilere yamanmış bir anlayışın Kemalizm olmaması için gereken tedbirleri almış, bunu sulandıracak ve durduracak kadroları, isterlerse yakın arkadaşı olsun tasfiye etmekten çekinmemiştir. 1935 ve 1939 programlarında Kemalizm prensiplerini ve geçmişte izlediği yolu göstererek tanımlayan **M.K. Atatürk**, Kemalizm'in ne olma yolunda olduğunu, 1935-1938 arasında uyguladığı politikalarla ve yaptığı tasfiyelerle göstermiştir. 1938 sonrası Devrimci Kemalizm dönemi değil aksine ıslahatçı ve muhafazakar İnönü dönemidir. Bu dönemin nasıl her şeye hızla nüfuz ettirildiğinin en anlamlı belgelerinden biri **M.K. Atatürk**'ün 1937'de yazdığı program metni⁶¹ ile 1939 kurultayında onanan metnin⁶² arasındaki farktır. Bu fark bir başlangıcı göstermektedir. Atatürkçülük ise İnönü döneminin sonunda ırkçı milliyetçiler tarafından CHP Kemalizm'i unuttuğu için sola kayan gençliği, soğuk savaş döneminde komünizmden korumak için icad edilecektir⁶³. Ne acıdır ki faşizmi CHP ye sızmasının önünü kesen Atatürk'ün adı bir faşistin bayrağı olacak, bu bayrak Atatürk Düşüncesini savunanlar tarafından Kemalizm karşıtlığının aracı olacaktır.

Bu durumda halen 1938 sonrasını Kemalizm saymak, toptancı Kemalizm ve Atatürk düşmanları ile pasif bir işbirliği içinde olmaktır. **İ. İnönü**, **M.K. Atatürk**'ün silah arkadaşısıdır, ama bütün fikirlerini benimsemiş bir fikir izleyicisi asla olmamıştır. İki ayrı karakterin, iki ayrı düşünce dünyasının ve iktidar yöntemine sahip kişinin yaptıkları sonucu elde edilenleri, iki ayrı dönem olarak değerlendirmek zorunludur. Bu tarih yazmanın ve bilimsel bir metodun gereğidir. M. K. Atatürk'ün silah arkadaşlarının çoğu onu uzun yıllar izlemiş, fakat metod ve hedefte anlaşılmadıklarında yolları ayrılmıştır. Bunların içinde en sondan bir önceki isim **İsmet İnönü**'dür. En son isim ise **M. K. Atatürk**'ün kendine gösterdiği hedefleri ve "ulusa vaatleri"ni 11 Kasım 1938'de çarçabuk unutan **C. Bayar**'dır. Bazı kişilerin sempatanları, İnönü döneminin irdelenmesini hoş karşılamamakta, Atatürk'ü eleştiremeyenlerin İnönü Dönemini yargılayarak bunu yapmaya çalıştığını iddia etmektedir. Bayar'ı tutanlar ise Bayar'ın da Atatürk düşüncesini nasıl terk ettiğini görmek istememektedir. Kemalizm konusunda ikinci Cumhuriyetçilerin ağırlıklı olduğu bir kitapta⁶⁴ Kemalizm/Atatürkçülük adı altında Atatürk düşüncesinin eseri olmayan dönemler, uygulamalar ve kişiler, Kemalizm'e mal edilmektedir. Oysa bu kişiler hiçbir zaman 1938 sonrasında Kemalizm'i savunmamış ve sahip çıkmamıştır. 1943'de Kurultay'da Altıok'un birini devrimcilikten evrimciliğe evirenler, programın giriş kısmında "Kemalizm" prensiplerine gerek kalmadığına karar vermiştir. 1942'de Halkın Partisi milletvekilleri, memur ile halkı ayıran yasalara imza atmış⁶⁵, Atatürk'ün mirası 'halkçılık' ilkesini terk etmiştir.

Kemalizm'i savunmanın, özellikle hak etmediği suçlamalardan ve uygulamalardan kurtarmanın yolu, 1938 sonrasını ve CHP'yi Atatürk'ün partisi diyenlerin pasifizasyonlarıyla eleştirmemek, ya da İsmet İnönü Kurtuluş Savaşı'na katıldı ve silah arkadaşındı diye yapılanları görmemezlikten gelmek değildir. Aksine bu konular açıklıkla tartışıldığı süreçte köktendinciler, muhafazakar sağcılar, ikinci cumhuriyetçiler, sosyalistler, yukarıda anlatılan olayları saptırarak istedikleri gibi at koşturacakları bir

tartışma alanı bulacak, sistemli olarak Cumhuriyet'in kuruluş ideolojisini kirletecek ve soysuzlaştıracaklardır. Bunu yaparken **İnönü** uygulamalarını hak etmediği şekilde Kemalizm'in siyasi ve ekonomik felsefesinin yükseliş dönemine taşıyabilirler. Bazıları bunu kabul ederek Kemalizm'i savunur gibi yaparken, (**Atilla İlhan** tipi sosyalistler) kendi siyasi görüşünü ve felsefesini Kemalizm'e yakıştırmak için yapabilir. Oysa Kemalizm'in ne olduğu 1907'den başlayan 1938'de durdurulan inanılmaz hızlı uygarlık koşusunu anlayarak bilinebilir. Karşımızda doğa bilimlerinin ışığında, deneme ve yanılma metodunu izleyen, doğada sadece sosyal bilimciler tarafından geçerli olduğu varsayılan geçersiz diyalektik yerine eleştirel akılcılığın yanlışlama metodunu⁶⁶ kendi yazınıyla ve sözleriyle ifade eden, sağ ve sol kavramlarına yüz vermeyen bir Kemalizm var. Ne kadar çaba harcansa da **M. K. Atatürk'ün** uygulamalarının çağındaki yöntem ve izlencelerden farkı ortadadır. Sağ ve sol kavramlarına din gibi yapışanların, bu kavramları yaratan doğa bilimleri görüşlerinin geçersizliğini görmemesi ve Kemalizm'den Sosyalistlik, Faşistlik ve Sosyal Demokratlık çıkarma çabaları, Liberallik çıkarma çabası gibi beyhudedir. Bu çerçevede **Kemalistler, ne zaman eleştirel bir bakış açısıyla kendi tarihlerindeki olayları "toptancı" bir kafa ile değerlendirmeden tarihi okuyup, yazacaklar, işte o gün, tarihi yapanın izinden yürümeleri gerçekleşecektir.** Aydınlanma 1923'ün misyonu ve yazını bugüne dek Kemalizm'i yapıcısını izlerinden takip etmekte. Bu nedenle 6 oku, ilkelerin anayasaya girişini, Kemalizm'i ortaya koyan ve yaparı hiçe sayanları bilmemiz gerekir. Kemalizm'i Kadro, Peker, Engin, İnönü gibi kurum ve kişiliklere mal eden anlayış, aslında en büyük desteği Kemalizm'i ortadan kaldırıp Atatürkçülük'ü yerine ikame eden, elmalarla armutları toplayan anlayışı savunanlarda bulur.

EK-1

TC

Başvekalet Kararlar Dairesi Müdürlüğü

Sayı:2/9624 16/09/1938

Gizlidir

Kararname

İktisat vekilliğinden yazılan 16/09/1938 tarih ve Hususi kalem 55/2 sayılı tezkerede; memleketin hayati davası halini almış tanzim ve tesri maksadiyle 1933 senesinde hazırlanarak bir program halinde hükümetçe prensip kararlarına iktiran ettirilip İktisat vekaleti'nin nezaret ve mesuliyeti altında tatbikine girilen **Birinci Sanayi Programının**, daha geniş mikyasta olmak üzere tahakkuk ettirildiği ve bu muvaffakiyetler yeni bir programa çalışmayı teşvik eylemiş olduğu cihetle, **1936 senesinde hazırlanan beş senelik programda**, ferrokrom, petrol rafineri, ölçü aletleri, ve teneke sanayi çıkarılmak ,

Ereğli taş kömür havzası işletmesini yeni ihtiyaçlar dolayısıyla daha ziyade genişletmek, Çatalağzı ve Trabzon'da olmak üzere Karadeniz'de iki liman tesisi, İstanbul limanının ıslah ve teçhizi ile İskenderun'da serbest bir muntaka ihdası nazarı itibara alınmak, deniz ticaret filosunu yenilemek için muhtelif tiplerde 23 yeni gemi yapmak ve yaptırmak, ve ayrıca matlup evsafı haiz olmak şartı ile müstacelen beş gemi satın almak ve bir motor, dört şeker, bir hafif maden (alüminyum) fabrikası kurnak gibi tadilat yapılmak suretiyle **dört senelik yeni plan** hazırlandığı ve Sümerbank, Etibank, Denizbank ve Toprak Mahsulleri Ofisi gibi devlet müesseselerinin dört sene zarfında tatbikine memur edilecekleri bu planın istilzam ettiği mali karşılıkların da bu müesseselerin sermayelerine bütçeden her yıl imkana göre ilave edilecek paralarla ve kendi kanunları ile haiz oldukları yetkililere istinaden ihraç edecekleri obligasyonlar ve aktedecekleri istikrazlarla temin edilmesinin düşünüldüğü ve bu meyanda İngiltere'den alınan uzun vadeli krediler ile diğer memleketlerden alınabilecek mümasil kredilerin de nazara alındığı ve maliye vekaleti mutabık kalınarak bu mali karşılıkların sureti teminine ait bir de tablo hazırlandığını bildirmiş ve bu **dört yıllık plan** da **evvelki beş senelik program** gibi tatbik edilmesi için Hükümetçe prensip kararına bağlanması istenmiştir.

Bu iş için İcra vekilleri heyetinin 16/09/1938 tarihli toplantısında tetkik ve mütalâa edilerek hazırlanan **dört senelik ikinci sanayi planının** iktisat vekilliğinin tetkiki veçhile tatbik ve tahakkuk etmesi onanmıştır.

KAYNAKLAR

1. İğdemir,U.,1963. Sümerbank Dergisi, C 3. S.29 s 184.
2. İnsel, A.,2001. Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.2. İletişim Yayınları762, İstanbul. 687 sf
3. The New Encyclopedia Britannica, 1989, Turkey and Ancient Anatolia C.28 s 935.
4. Duru; O.2001, Amerikan Gizli Belgeleriyle Türkiye'nin Kurtuluş Yılları. İş Bankası Yayınları s 93-189.
5. Karaosmanoğlu, Y.K.,1930. İnkılap. *İnkılap*, 1 Eylül 1930

6. Karaosmanoğlu, Y.K.,1930. Hürriyet İsteriz. *İnkılap* 18 Eylül 1930
7. Karaosmanoğlu, Y.K.,1930. Türk Gençliği ve İnkılap. *İnkılap*, 24 Eylül 1930
8. Karaosmanoğlu, Y.K.,1930. Hürriyet İnkılapçının Malıdır. *İnkılap*, 24 Eylül 1930
9. Belge, B.A., 1930, Memleketin İstedığı. *İnkılap* 25 Eylül 1930
10. Belge, B.A., 1930, Fırka İdeolojisi. *İnkılap* 28 Eylül 1930.
11. Sertel, Z.M., 1930. Serbest Fırka'nın Hataları, *Son Posta*, 23 Ekim 1930
12. Gülcan, Y.,2001. Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946) Alfa Yay., İstanbul. s.155-160
13. Karacan A.N. 1930. Rusya da Nasıl Komünizm İtalya'da Nasıl Faşizm varsa Bizde de Kemalizm olmalıdır. *İnkılap*, 2 Aralık 1930.
14. Karaosmanoğlu, Y.K.,1984. Zoraki Diplomat, 3. Baskı, İletişim Yay., İstanbul, s 45-46.
15. Tezel, Y.S.,1982. Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) Yurt Yay., s 250
16. Tunçay,M.,1981, Türkiye Cumhuriyetinde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931) Yurt Y., Ankara, s 455-458.
17. Tör, V.N., 1973.Kemalizm'in Dramı, 2. Baskı, İstanbul, s 130-136.
18. Aydemir, Ş.S., 1966. Tek Adam, Remzi Kitabevi, İstanbul, s.502.
19. Aydemir, Ş.S., 1966. Age. s 501.
20. Karaosmanoğlu, Y.K.,1970. 10 Kasım. Milliyet, 13 Kasım 1970.
21. Atatürk, M.K. 1927. Nutuk (Söylev) Cilt II, 6.Baskı, TDK Yay., Ankara, s 525.
22. Peker, R. 1935. İnkılap Dersleri, Ulus Matbaası, Ankara, 108 s.
23. Peker, R. 1935. Age, s 34.
24. Soyak, H.R., 1974, Atatürk'ten Hatıralar, YKB Yay, İstanbul s 57-59.
25. CHP, 1935, Cumhuriyet Halk Partisi Programı, Ulus Basımevi Ankara,
26. Soyak, H.R., 1974, Atatürk'ten Hatıralar, YKB Yay, İstanbul s 491-492..
27. Özalp,K.,ve Özalp, T.,1992. Atatürk'ten Anılar , İş Bankası Yay, Ankara, s 63-64.
28. Uran, H., 1959. Hatıralarım. Ayyıldız Matbaası, Ankara, s 296-297.
29. Soyak, H.R., 1974, Age. s 492..
30. Yıldız, A., 2001, Recep Peker, Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.2. İletişim Yayınları762, İstanbul. s 61.
31. Soyak, H.R., 1974, Age. s 492..
32. Yıldız, A., 2001, Age s 60
33. Şerefi, A., 1936. Kemalizm : C.H.Partisi programının izahı İstanbul : Muallim Ahmet Halit Kitap Evi, 83s.
34. Demirel, A.2002. III Sanayi Planı, Türk Tarih Kurumu Konferans metni 18 Ocak 2002.
35. Kocatürk, U.,1988. Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi ,TTK Basımevi Ankara, s.603
36. Özalp,K.,ve Özalp, T.,1992. Atatürk'ten Anılar, İş Bankası Yay, Ankara, s 59.
37. İnönü, İ., 1987. Hatıralar, 2 Kitap,Bilgi Yay. Ankara, s 317
38. İnönü, İ., 1987. Age, s 288.
39. Atay, F.R.1969. Çankaya, Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul sf. 494.
40. Yavi,E. 2002, Batırılan Bir Ülke Nasıl Kurtarılır?. Yazıcı Yayınevi, s. 482
41. Yavi,E. Age, sf 496
42. İnönü, İ., 1987. Age, sf .317.
43. İnönü, İ., 1987. Age, sf .323.
44. Atatürk, M.K., 1937.Yeni hükümet programı demeci, Ayın Tarihi, Sayı 48, s 63
45. Kocatürk,U., 1988, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Kronolojisi TTK yay. Ankara, s 625.
46. İnan, A.,1984. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler, İş Bankası Yay. 4 Baskı, s 18-19.
47. Atatürk, M.K.,1938.Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: *Beşinci dönem dördüncü toplanma yılı açış nutku*, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yay. I Cilt, s 423-432.
48. Atatürk, M.K.,1938. Age, s 426
49. Atatürk, M.K.,1938. Age, s 427
50. Atatürk, M.K.,1938.Age, s 431.
51. <http://www.tbmm.gov.tr/ambar/HP26.htm>
52. İnönü, İ., 1987.Age, s 326.
53. İnönü, İ., 1987. Age, s 323
54. İnönü, İ., 1987. Age, s 326
55. Gülcan, Y.,2001. Cumhuriyet Halk Partisi (1923-1946) Alfa Yay., İstanbul. s.194
56. İnönü, İ., 1987. Age s 326.
57. Tezel, Y.S.,1982. Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950) Yurt Yay., s 265
58. <http://www.tbmm.gov.tr/ambar/HP26.htm>
59. <http://www.tbmm.gov.tr/ambar/HP11.htm>
60. İnönü, İ., 1987. Age, s 326
61. Perinçek, D., 1999, Kemalist Devrim 3. Altıok s 109-129.
62. CHP Programı 1939, Ulus Matbaası
63. Engin, A., 1953. Atatürkçülük ve Moskofluk-Türklük Savaşları [Cilt: 3] (2. Baskı), 376s.
64. İnsel, A.,2001. Kemalizm, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce C.2. İletişim Yayınları762, İstanbul. 687 sf
65. Toker, M., 1970, 1944-50 Tek Partiden Çok Partiye, Milliyet 4.3.1970.
66. Yaltrak,C.1997. Kemalizm'in Kuramsal Çerçevesi Aydınlanma 1923, S.17 s 4-13.